

A Comparative Study of the Elementary School Art Curriculum in Iran and the United Kingdom

Nima Khademi^{1*}, Gholamreza Abbasi²

1. Bachelor of Elementary Education, Elementary Teacher, Farhangian University, Tehran, Iran

2. Assistant Professor, Department of Art, Farhangian University, Tehran, Iran

(Received: January 27, 2022; Accepted: November 8, 2022)

Abstract

The aim of this research was to compare the art curriculum of the elementary school in Iran and England in order to identify the differences and similarities between educational systems of the two countries and finally to discover the opportunities and threats in the art curriculum. This research is practical and qualitative in terms of purpose, which was conducted with the descriptive-analytical method and with the help of Bereday's model in these four stages: description, interpretation, juxtaposition and comparison. The statistical population of this research includes the elementary school art curriculum in the countries of the world and its statistical sample, according to the purposeful sampling method, is the elementary school art curriculum in Iran and England. The main results of this research, after comparing the similarities and differences in the four elements of goals, content, teaching methods and evaluation methods of the art curriculum in Iran and England, shows that there are significant similarities and differences between the elementary school art curriculums of both countries. The similarities are more in the content and the differences are more in the goals, teaching methods and evaluation methods. Also, the analysis of the findings of this research shows that in the field of practice or implementation of the elementary school art curriculum, there is a big gap between Iran and England in the examined elements.

Keywords: Art curriculum, Comparative study, Elementary School, England, Iran.

---

* **Corresponding Author, Email:** nimakhademi743@gmail.com

بررسی تطبیقی برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان

نیما خادمی^{۱*}، غلامرضا عباسی^۲

۱. کارشناسی آموزش ابتدایی، آموزگار ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

۲. استادیار، گروه هنر، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۰۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۱۷)

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی تطبیقی برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان بوده است تا موجب شناسایی تفاوت‌ها و شباهت‌های میان این دو شده و در نهایت، فرصت‌ها و تهدیدهای موجود در برنامه درسی هنر کشف شود. این پژوهش از بُعد هدف، کاربردی و از نوع کیفی است که با روش توصیفی-تحلیلی و به کمک الگوی بردی در چهار مرحله توصیف، تفسیر، همجواری و مقایسه انجام گرفته است. جامعه آماری این پژوهش شامل برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در کشورهای جهان و نمونه آماری آن با توجه به روش نمونه‌گیری هدفمند، برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان است. عمده‌ترین نتایج این پژوهش پس از مقایسه شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود در چهار عنصر اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزشیابی برنامه درسی هنر در کشور ایران و انگلستان، نشان می‌دهد که شباهت‌ها و تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای میان برنامه درسی هنر دوره ابتدایی هر دو کشور وجود دارد. شباهت‌ها بیشتر در محتوا و تفاوت‌ها بیشتر در اهداف، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزشیابی دیده می‌شود. همچنین، تحلیل یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد در حوزه عمل یا اجرای برنامه درسی هنر دوره ابتدایی، فاصله زیادی بین ایران و انگلستان در عناصر بررسی شده، دیده می‌شود.

واژگان کلیدی: انگلستان، ایران، بررسی تطبیقی، برنامه درسی هنر، دوره ابتدایی.

مقدمه

نهاد آموزش و پرورش در هر جامعه‌ای دارای کارکردهای مختلفی است. یکی از این کارکردهایی که مبین بخش مهمی از هدف‌های این نهاد است، تلاش در جهت رشد و شکوفایی قابلیت‌ها و استعداد‌های هنری و زیبایی‌شناختی دانش‌آموزان است؛ آنچه اصطلاحاً تربیت هنری نامیده می‌شود (امینی، ۱۳۹۷). گی^۱ (۲۰۰۴) در تصریح پیامدهایی که تربیت هنری با خود به همراه می‌آورد، بیان می‌کند که تربیت هنری در حیطه‌های مختلف مؤثر است و آثار ناشی از تربیت هنری را در سه حوزه ارزش‌های اخلاق، پرورش ذهنی و مهارت‌های کاری و تقویت روحی و جسمی افراد مورد توجه قرار می‌دهد.

جروم جی. هاوسمن^۲ (۱۹۷۱)، تربیت هنری را ناظر بر آموزش حواس مختلف، گسترش تجارب حسی و لمسی، رشد حساسیت و برخورد عمیق با جلوه‌های بصری هنری و نیز نقادی پدیده‌های هنری می‌داند. در واقع، از نظر وی تربیت هنری شامل آموزش اساسی حواس و رشد آگاهی متعالی تجارب بصری، آفرینش و فهم اشکال نمادین بصری و نیز رشد رویکرد آگاهانه نسبت به تصورات بصری در نقاشی، مجسمه‌سازی، هنرهای تزئینی و آموزشی و کاربرد و اعمال قضاوت نقادانه تجارب بصری است.

از نظر چاپمن^۳ (۱۹۷۱)، امروزه با توجه به مقتضیات تمدن جدید، تربیت هنری و زیبایی‌شناسی به عنوان یکی از کارکردهای مهم نظام آموزشی مطرح است؛ چرا که دانش‌آموزان از این طریق، چگونه دیدن، شنیدن، حرکت کردن، برقراری ارتباط و احساس کردن را یاد می‌گیرند؛ از این رو، ضروری است نظام‌های آموزشی ایجاد و رشد مهارت‌ها و قابلیت‌های یادشده را تسهیل نماید، اما یکی از تعریف‌های جامع تربیت هنری، تعریف تحلیلی است که بنت رایمر^۴ (۱۹۷۲)، از این مفهوم ارائه کرده است. وی تربیت هنری را به عنوان رشد و آگاهی و حساسیت نسبت به ویژگی‌های زیبایی‌شناختی اشیا و پدیده‌ها تعریف می‌کند؛ بنابراین، بسیاری از صاحب‌نظران به جنبه تربیتی هنر

---

1. Gee

2. Jerom Hausman. j

3. Chapman

4. Bennett Reimer

معتقدند. به نظر آن‌ها هنر می‌تواند بهترین نمایش‌دهنده درون انسان باشد و نقش اساسی در رشد عاطفی و روانی او ایفا کند. اصولاً آموزش هنر و تربیت هنری در بروز نوآوری و خلاقیت، رشد اخلاقی، پرورش عواطف و احساسات، شکل‌گیری تغییرات عمیق و پایدار در سلوک فردی، رشد مهارتی، نظم، دقت و ... تأثیری شگرف دارد.

توجه به نقش و آثار متفاوت هنری، کمابیش در آثار فلاسفه و سخن صاحب‌نظرانی نظیر جان آموس کمینوس^۱، جان لاک^۲، یوهان هاینریش پستالوزی^۳، یوهان فردریش هربرت^۴، فردریک فروبل^۵ و جان دیویی^۶ نیز به چشم می‌خورد. در عین حال، پشتوانه‌های تجربی و تحقیقاتی فراوانی هم درباره ابعاد و نقش‌های گوناگون تربیت هنری وجود دارد؛ مثلاً یافته‌های نیوتن و دانکین^۷ (۲۰۱۱)، ضمن اینکه مؤید تأثیر هنر بر خلاقیت هستند، بیان می‌کنند که محیط‌های آموزشی برانگیزاننده خلاقیت، باعث افزایش قدرت ایده‌پردازی و اعتماد به نفس می‌شوند. همچنین، نتایج تحقیق گریسون^۸ (۲۰۱۱)، نشان می‌دهد این قابلیت در هنرهای تصویری وجود دارد که به عنوان موتور محرکی برای هدایت مسیر خلاقیت و نوآوری در مدرسه باشند.

اهمیت کارکرد فوق، متأثر از این واقعیت است که آموزش هنر و تربیت هنری در رشد و بروز استعدادها و قابلیت‌های شناختی، عاطفی و مهارتی دانش‌آموزان نقش و تأثیری سازنده دارد. این تأثیرات البته به دلیل وجود قابلیت‌های ذاتی و نهفته در قلمرو هنر است؛ چرا که هنر تجسم خلاقیت انسان و حس زیبایی‌شناسایی اوست. درس هنر فرصتی را برای پرورش حس زیبایی‌شناسی و خلاقیت، تسهیل یادگیری درس‌های دیگر، بیان آزادانه احساسات، کشف مشکلات عاطفی و رفتاری، ابراز وجود و ارائه تجربه‌های شخصی، تلطیف عواطف، تشریک مساعی فکری، توسعه ارزش‌ها و نظایر آن فراهم می‌آورد. آموزش هنر دارای کارکردهای بسیار مهمی است که می‌تواند شخصیت فرد

-
1. John Amos Comenius
  2. John Locke
  3. Johann Heinrich Pestalozzi
  4. Johann Friedrich Herbert
  5. Friedrich Frobel
  6. John Dewey
  7. Newton & Donkin
  8. Grierson

را برای اجتماعی زیستن و دقیق و حساس بودن، پرورش دهد؛ از همین رو آموزش هنر به کودکان و آشنا کردن آن‌ها با انواع هنرهای رایج که بر پایه طبیعت درونی و طبیعت بیرونی متنوع اطرافشان بنا شده باشد، دارای اهمیت و ضرورت تام است (کریمی، ۱۳۸۷). بر اساس همین نیاز است که هنر به عنوان یکی از موضوعات قابل آموزش در تمامی نظام‌های آموزشی مطرح است و به یقین، هنر، ظرفیت‌های بالقوه‌ای دارد که در تعلیم و تربیت کودکان بسیار مؤثر است و توجه به آن می‌تواند صلاحیت‌ها و یادگیری‌های مشترک را در متریان پرورش دهد و مهارت خوب زندگی کردن را به آن‌ها بیاموزد (راهنمای برنامه درسی هنر، ۱۳۹۰)

با توجه به اهمیت دوره ابتدایی و ارزش و ضرورت برنامه درسی هنر در این دوره مبتنی بر طراحی، تدوین اجرا و ارزشیابی مجموعه فرصت‌های تربیتی نظام‌مند و طرح‌ریزی شده و با توجه به اینکه امروزه فهم و درک تاریخ تحولات آموزش و پرورش کشورهای دیگر، روش مناسبی برای دستیابی کشورها به تعلیم و تربیت مناسب است. ضرورت پژوهش‌های تطبیقی و بهره‌وری بیشتر از این پژوهش‌ها، در زمینه برنامه درسی هنر دوره ابتدایی مورد تأکید است.

با عنایت به اینکه برنامه درسی هنر در ایران از یک سو با محدودیت‌های نظری و فکری و از سوی دیگر با موانع اجرایی همراه بوده است، و دارای نقش حاشیه‌ای در برنامه درسی مدارس می‌باشد، مطلوب است که بر ضرورت استفاده از تجربیات سایر کشورها از جمله کشورهای پیشرفته تأکید شود و با توجه به عوامل موفقیت برنامه درسی هنر در این کشورها، راهکارها و راهبردهای اثربخش و کارا در زمینه احیای برنامه درسی هنر و جبران کاستی‌ها و کمبودهای موجود در این زمینه و در راستای نهادینه کردن آن به عنوان یک قلمرو آموزشی و تربیتی در نظام آموزش و پرورش ایران ارائه شود. با توجه به کمبود مطالعات تطبیقی در این زمینه، توجه به اینگونه مطالعات در زمینه برنامه درسی هنر حائز اهمیت است. در همین راستا این سؤال مطرح می‌شود که چه تفاوت‌ها و چه شباهت‌هایی بین اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزشیابی در برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و دیگر کشورها وجود دارد و از مقایسه این تفاوت‌ها و شباهت‌ها به چه نتیجه‌ای خواهیم رسید؟ در همین راستا، این پژوهش قصد دارد به بررسی تطبیقی عناصر هدف، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزشیابی برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان بپردازد

تا توجه مؤلفان و برنامه‌ریزان حوزه آموزش و پژوهش را بیش از پیش به این مسأله مهم و اساسی جلب کند، گام‌هایی برای به رسمیت شناخته‌شدن بیشتر درس هنر در برنامه درسی ایران برداشته شود و با الهام‌گرفتن از روش‌های همراه با موفقیت این کشورها، بازنگری در برنامه درسی هنر در کشورمان صورت پذیرد؛ به امید آنکه دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان درسی به بازاندیشی برنامه درسی هنر دوره ابتدایی که موجب غفلت‌زدایی از آن می‌شود، دعوت شوند؛ بدین ترتیب، هدف اصلی مطالعه حاضر بررسی تطبیقی برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان است.

پژوهش‌های قابل استناد زیادی در زمینه بررسی تطبیقی برنامه درسی هنر دوره ابتدایی صورت نپذیرفته است، اما به عنوان شاهد، به بررسی چند پژوهش انجام‌شده در سال‌های اخیر می‌پردازیم: یافته‌های پژوهش محمدی، جوادزاده برزکی و احمدآبادی آرانی (۱۳۹۹)، بیان‌کننده این است که در کشور فنلاند و ژاپن بیشتر از ایران به برنامه درسی هنر اهمیت داده می‌شود؛ زیرا علاوه بر اینکه ساعات آموزش هنر در این کشور مستقل است، به رشته‌های هنری مختلفی توجه می‌شود، اما در ایران علی‌رغم داشتن ساعات هنر مستقل، در گاهی موارد، زمان مربوط به این درس نیز به دروس دیگر اختصاص داده می‌شود. علاوه بر این، موضوعات و رشته‌های هنری در کشور فنلاند و ژاپن گسترده‌تر و متنوع‌تر از ایران می‌باشد؛ برای مثال، در برنامه درسی هنری فنلاند و ژاپن، موسیقی آموزش داده می‌شود، اما در برنامه درسی هنر ایران به آموزش موسیقی توجهی نشده است. همچنین تربیت بدنی، صنایع دستی، رقص، هنرهای نمایشی، هنرهای دیداری و پیشه‌وری از عناوینی هستند که در آموزش هنر در کشور فنلاند مورد توجه قرار می‌گیرند، اما در کشور ایران و ژاپن نادیده گرفته شده‌اند؛ این در حالی است که هنرهای تجسمی هم در ایران و هم در فنلاند آموزش داده می‌شوند، اما در کشور ژاپن به آن‌ها اشاره نشده است.

یافته‌های پژوهش فلاح تفتی، جعفری هرنندی و طباطبایی (۱۳۹۸) نشان می‌دهد که کشورهای بررسی شده در این پژوهش، یعنی یونان، برزیل، ایران و کره جنوبی دارای یک زمینه فرهنگی ملی و درون‌زا برای برنامه درسی هنر هستند. این کشورها به برنامه درسی هنر به عنوان برنامه‌ای نگاه می‌کنند که نه فقط رشد هنری دانش‌آموزان، بلکه رشد شخصی، اجتماعی و فرهنگی آن‌ها را نیز در بر داشته باشد؛ با این حال در اهداف برنامه درسی هنر در این کشورها چند اختلاف وجود دارد که

می‌تواند ناشی از بی‌توجهی به موسیقی و تأکید بیشتر بر ارزش معنوی هنر در ایران، ارزش بیشتر برای هنرهای تجسمی و اصرار بر یادگیری تاریخی در برزیل، رقص‌های باستانی در یونان و برجسته کردن نقش هنر در تبادلات بین فرهنگی در کره جنوبی باشد. از نظر محققان این پژوهش، اهداف در برنامه درسی دوره ابتدایی ایران به دلیل آرمان‌گرایی و عملکرد پایین نیاز به بازبینی دقیق دارند، همچنین، محققان این پژوهش با توجه به تأکید برنامه درسی هنر در کشورهای برزیل، یونان و کره جنوبی بر استفاده صحیح از هنرهای بومی و محلی، به برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران آموزش و پرورش توصیه می‌کنند که با توجه به غنای موسیقی ایرانی و سازهای بی‌نظیر آن، به آموزش موسیقی سنتی ایرانی و سازهای آن توجه زیادی نشان دهند.

در پژوهش خسروی مشیزی، سلطانی و علی‌نژاد (۱۳۹۸) آمده است که بین برنامه درسی هنر دوره ابتدایی مدارس ایران و کانادا شباهت‌ها و تفاوت‌های شایان توجهی وجود دارد. شباهت‌ها بیشتر در اهداف و تفاوت‌ها عمدتاً در محتوا است. در عنصر اهداف، اگرچه هر دو کشور زمینه فرهنگی ملی خود را در تدوین اهداف به کار بسته‌اند، با این حال در کانادا، فرهنگ بومی و محلی نیز در اهداف برنامه درسی مورد توجه قرار گرفته است. همچنین، در کانادا بر آگاهی یافتن از احساسات درونی به‌عنوان پیش‌نیاز تولید هنر تأکید شده است. در عنصر محتوا، رقص و آموزش موسیقی در برنامه درسی ایران دیده نمی‌شود و در کانادا قصه‌گویی زیرمجموعه محتوای درام و نمایش است. در عنصر روش‌های تدریس، استفاده از هنرمندان در روش‌های تدریس هنر در ایران پیش‌بینی نشده است، اما در کانادا از متخصصان هنر در کنار معلمان برای تدریس استفاده می‌شود. در عنصر ارزشیابی، هدف ارزشیابی آموزش هنر در کانادا، «بهبود یادگیری» است، اما در ایران سنجش میزان «توانایی یادگیری» فراگیر مورد توجه است. نکته مهم دیگر در برنامه درسی هنر ابتدایی ایران این است که اگرچه بسیاری از مولفه‌های مربوط به استانداردهای درسی در این برنامه درسی مورد توجه قرار گرفته است، اما فاصله زیادی بین برنامه‌های درسی مورد نظر و اجرا شده در سیستم آموزش و پرورش ایران و در عمل موانع زیادی برای دستیابی به اهداف در آموزش هنر وجود دارد (حاجی‌تبار فیروزجائی، ملکی و احمدی، ۱۳۹۵؛ محمدیان دستنایی، ۱۳۹۰).

نتایج پژوهش کارگذار، کبک و الداغی (۱۳۹۸) نشان می‌دهد تربیت هنری در نظام آموزشی

ایران در مقایسه با ژاپن، از یک سو با محدودیت‌های نظری و فکری و از سوی دیگر با موانع و تنگناهای اجرایی و عملی دست به گریبان است. محدودیت‌های نظری ریشه در عدم اعتقاد و باور برنامه‌ریزان آموزشی به ضرورت و نقش ویژه تربیت هنری در شکوفایی قابلیت‌ها و استعدادها و دانش‌آموزان و تحقق هدف‌های نظام آموزشی دارد؛ به بیان دیگر با وجود نقش و اهمیتی که هنر و تربیت هنری در رشد و پرورش قابلیت‌ها و استعدادها و دانش‌آموزان و تحقق هدف‌های نظام آموزشی دارد، در عمل مشاهده می‌شود که مقوله مذکور از جایگاه مناسبی در برنامه‌های درسی نظام آموزشی کشور ما برخوردار نیست. طی سالیان متمادی، نوع برخورد و رویکرد نظام آموزشی و به تبع آن مدیران و معلمان مدرسه‌ها در سطح کشور نسبت به تربیت هنری بیانگر آن است که گویی این حوزه باید صرفاً به عنوان یک پدیده آموزشی فرعی و حاشیه‌ای مورد توجه قرار گیرد. از این نظر وضعیت نامناسب و ناکارآمد تربیت هنری در نظام آموزش و پرورش کشور ما، بیش و پیش از هر علت، ریشه در محدودیت‌های فکری و فقدان بینش، اعتقاد و باور برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران نظام آموزشی به ضرورت وجودی تربیت هنری دارد. بر مبنای چنین باور و ذهنیتی است که می‌توان در مرحله تدوین و طراحی برنامه درسی، حوزه هنر را عمده‌مورد غفلت قرار داد و همه منابع آموزشی را صرف حوزه‌های محتوایی بنیادی (ریاضی، علوم، زبان مادری و دینی) کرد تا دانش‌آموزان بتوانند در آن‌ها به احراز قابلیت‌های حداکثری نائل آیند.

اهداف پژوهش

هدف کلی این تحقیق، بررسی تطبیقی برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان بر اساس عناصر اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزشیابی این درس است؛ در همین راستا اهداف جزئی زیر برای رسیدن به هدف کلی پژوهش دنبال می‌شود:

۱. بررسی، تحلیل و مقایسه اهداف برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان
۲. بررسی، تحلیل و مقایسه محتوای برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان
۳. بررسی، تحلیل و مقایسه روش‌های تدریس برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان
۴. بررسی، تحلیل و مقایسه شیوه‌های ارزشیابی برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و

انگلستان

پرسش‌های پژوهش

با توجه به اهداف یادشده، موضوع پژوهش حاضر مطالعه تطبیقی برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان است. به منظور بهره‌گیری از نتایج آن در تدوین بهتر برنامه درسی هنر کشور، پرسش‌های این پژوهش عبارت‌اند از:

۱. اهداف برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران چه شباهت‌ها و چه تفاوت‌هایی با اهداف برنامه درسی هنر در انگلستان دارد؟
۲. محتوای برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران چه شباهت‌ها و چه تفاوت‌هایی با محتوای برنامه درسی هنر در انگلستان دارد؟
۳. روش‌های تدریس برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران چه شباهت‌ها و چه تفاوت‌هایی با روش‌های تدریس برنامه درسی هنر در انگلستان دارد؟
۴. شیوه‌های ارزشیابی برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران چه شباهت‌ها و چه تفاوت‌هایی با شیوه‌های ارزشیابی برنامه درسی هنر در انگلستان دارد؟

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش حاضر، پیمایش تطبیقی و از نظر بُعد هدف، کاربردی و از نوع کیفی است که با روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. روش گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای و متن‌کاوی می‌باشد؛ در همین راستا ادبیات و سوابق موضوع تحقیق در این پژوهش با مراجعه به مقاله‌های علمی-پژوهشی و سایر مقاله‌ها و کتاب‌ها مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت. در این راستا برای دستیابی به پژوهش‌های خارج از کشور از پایگاه‌های اریک^۱، امرال^۲، ساینس دایرکت^۳، آی اس آی^۴، اِیسکو^۵ و مقالات داخل کشور از پایگاه‌های اطلاعاتی بانک مقالات نشریات کشور، پایگاه اطلاعات پژوهشی

-
1. Eric
  2. Emeral
  3. Science direct
  4. ISI
  5. Ebsco

جهاد دانشگاهی، پایگاه مدارک و اطلاعات علمی ایران، نورمگز و سیویلیکا استفاده شده است. الگوی مورد استفاده در این زمینه، الگوی بردی^۱ است که چهار مرحله توصیف، تفسیر، همجواری و مقایسه را در مطالعات تطبیقی مشخص می‌کند؛ بر اساس این الگو ابتدا اطلاعات مورد نیاز درباره کشورها از منابع معتبر گردآوری و تفسیر شده‌اند، سپس، طبقه‌بندی و در مرحله آخر تفاوت‌ها و شباهت‌های آن‌ها مورد بررسی و مقایسه قرار می‌گیرند. جامعه آماری این پژوهش شامل برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در کشورهای جهان و نمونه آماری آن با توجه به روش نمونه‌گیری هدفمند، برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان است.

یافته‌های پژوهش

در یافته‌های این پژوهش، با توجه به مراحل الگوی بردی، ابتدا داده‌ها جمع‌آوری و مورد تفسیر قرار گرفته است. بر این اساس، پس از طرح هر سوال، به مرحله توصیف و تفسیر از مراحل الگوی بردی پرداخته شده است.

۱. توصیف و تفسیر اهداف برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان

پرسش اول: اهداف برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران چه شباهت‌ها و چه تفاوت‌هایی با اهداف برنامه درسی هنر در انگلستان دارد؟

توصیف اهداف برنامه درسی دوره ابتدایی در ایران

در برنامه درسی ملی ایران، اهداف درس هنر در چهار سطح مطرح شده است: ۱. هدف غایی، ۲. اهداف کلی ۳. اهداف تفصیلی و ۴. اهداف جزئی (سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱).

- هدف غایی: هدف غایی درس هنر، برگرفته از دیدگاه اسلام در مورد فلسفه حیات همسو با سند برنامه درسی ملی است.

- اهداف کلی: اهدافی که در راستای هدف کلی خلقت و برگرفته از فلسفه تعلیم و تربیت

اسلامی هستند. این اهداف در چهار عرصه رابطه با خود، رابطه با خدا، رابطه با خلقت و رابطه با خلق و شامل پنج عنصر تفکر، ایمان، علم، عمل و اخلاق مطرح می‌شود.

- **اهداف تفصیلی:** شامل اهداف دوره‌های مختلف تحصیلی است. این اهداف در حوزه صلاحیت‌ها و یادگیری‌های مشترک در هر یک از عناصر تفکر و تعقل ایمان، باور، علم، کار و عمل، مجاهدت و اخلاق مطرح شده است. این اهداف، صلاحیت‌های مشترک آن دسته از یادگیری‌هایی است که در همه حوزه‌های یادگیری حضور دارد و تمامی دانش‌آموزان در پایان دوره‌های مختلف آموزشی باید به سطوحی از آن دست یافته باشند. اهداف تفصیلی همسو با اهداف کلی است و اهداف ساختاری درس هنر مشخصاً در ارتباط با بخش فرهنگی و هنری است که عبارت‌اند از: توانایی ارتباط با خلقت، پرورش روحیه زیبایی‌شناختی، توانایی تولید محصول هنری، آشنایی با میراث فرهنگی، توانایی نقل هنری.

- **اهداف جزئی:** در سه حوزه دانش، نگرش و مهارت تدوین شده است که عبارت‌اند از:

۱. اهداف حوزه دانشی: آشنایی با خلقت به عنوان منبع الهام آفرینش‌های هنری، آشنایی با رشته‌های هنری، آشنایی مقدماتی با ابزار و مواد هر یک از رشته‌های هنری و آشنایی با میراث فرهنگی و هنری ایران.

۲. اهداف حوزه نگرش: توجه به زیبایی‌ها و پرورش زیبایی‌شناسی و خالق زیبایی‌ها، تمایل به ابراز افکار احساسات با بیان هنری، توجه به توانایی‌های خود و کسب اعتماد به نفس، علاقه به کاوشگری و کسب تجربه در رشته‌های مختلف هنری، توجه به حفظ آثار هنری و میراث فرهنگی و تمایل به برقراری ارتباط و مشارکت در فعالیت‌های گروهی.

۳. اهداف حوزه مهارت: توسعه مهارت‌های حسی، توسعه مهارت‌های گفتاری، توسعه مهارت‌های حرکتی برای کاربرد مواد، ابزار و فنون ساده هنری، توسعه قابلیت‌های تفکر، توانایی ابراز افکار و احساسات به زبان هنری و توسعه مهارت‌های اجتماعی (آیت‌الهی، پریخ و رادپور، ۱۳۹۱؛ راهنمای برنامه درسی هنر دوره ابتدایی، ۱۳۹۰).

توصیف اهداف برنامه درسی دوره ابتدایی در انگلستان

در برنامه درسی ملی کشور انگلستان در سال ۲۰۱۵ برای اهداف درس هنر و طراحی، موارد زیر

آورده شده است: تولید کار خلاقانه، جست‌وجوی ایده‌های خود و ثبت تجارب خود، مهارت در طراحی، نقاشی، مجسمه‌سازی و هنرهای دیگر، صنایع دستی و تکنیک‌های طراحی، ارزیابی و تجزیه و تحلیل آثار خلاق با استفاده از زبان هنر، صنایع دستی و طراحی، دانش درباره هنرمندان بزرگ، سازندگان و طراحان صنایع دستی، و درک توسعه تاریخی و فرهنگی از اشکال هنر خود.

به طور کلی، پنج هدف یادگیری طراحی شده برای توسعه دانش، مهارت و درک دانش‌آموز در انگلستان عبارت‌اند از: ۱. بررسی و توسعه ایده‌های خود. ۲. بررسی هنر، صنایع دستی و طراحی. ۳. ارزیابی و توسعه کار خود. ۴. توسعه دانش و درک خود از هنر. ۵. توسعه مطالعه: این جنبه از هنر و طراحی از طریق کارهای فردی و مشترک در ابعاد و مقیاس‌های مختلف با استفاده از طیف وسیعی از مواد و فرایندها و از طریق بررسی آثار هنرمندان، صنعتگران و طراحان توسعه می‌یابد (استانداردهای ملی آموزش هنر، ۲۰۱۱، ص ۹۱).

در برنامه درسی ملی انگلستان، برای موسیقی، هدف این است که اطمینان حاصل شود که همه دانش‌آموزان:

- به بررسی و ارزیابی سبک و سنت موسیقی در سراسر دوره‌های تاریخی، از جمله آثار آهنگسازان و نوازندگان بزرگ می‌پردازند.
- از صدای خود برای ایجاد و ساختن آهنگ خود به صورت تک‌خوانی و به صورت هم‌خوانی با دیگران استفاده می‌کنند.
- نحوه کار با یک آلت موسیقی را یاد می‌گیرند و استفاده از فن‌آوری مناسب، درک و کشف موسیقی و اینکه چگونه ایجاد آن را می‌آموزند.
- یاد می‌گیرند چگونه موسیقی را برای مقاصد خاص (مثلاً به عنوان یک لالایی) بیاموزند و استفاده کنند.
- این که چگونه صداها را می‌توان به روش‌های مختلفی ایجاد کرد (با مِف زدن، آلات موسیقی و ...) را یاد می‌گیرند.
- می‌آموزند چگونه عناصر موسیقی را باید سازماندهی کرد.
- حافظه شنیداری خویش را افزایش می‌دهند (برنامه درسی ملی: کتاب راهنما، برای معلمان

دوره ابتدایی انگلستان، مرحله کلیدی یک و دو، ۲۰۰۲، ص ۱۲۴؛ استانداردهای ملی آموزش هنر، ۲۰۱۱، ص ۹۷).

تفسیر اهداف برنامه درسی دوره ابتدایی در ایران

با توجه به آنچه درباره اهداف برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در کشور ایران ذکر گردید، می‌توان اذعان کرد که اهداف فعالیت‌های هنری در این کشور، ابعاد اعتقادی، اخلاقی، علمی و آموزشی، فرهنگی و هنری، اجتماعی و زیستی را دنبال می‌کند.

اهداف بر اساس سه حیطه شناختی، عاطفی و روانی-حرکتی بیان شده‌اند و هر سه حیطه را شامل می‌شود.

در بعد اهداف شناختی چهار مقوله بیان شده است، که این ابعاد شامل سطوح پایین این حوزه می‌باشند و هدف‌هایی که به کار ذهنی ساده احتیاج دارند را در بر می‌گیرد و در حد دانستن، دانش و اطلاعات است و شامل کاربرد آن در موقعیت‌های خاص نمی‌شود.

در حیطه روانی-حرکتی، اهداف کشور ایران به صورت دقیق و واضح بیان نشده است و ایده‌آلی مطرح شده‌اند.

اهداف برنامه درسی آموزشی هنر در ایران، زمینه‌ساز ویژگی‌های زیر در دانش‌آموزان است: توجه و تقویت ایمان، معرفت دینی و کسب فضایل اخلاقی و کمالات انسانی در دانش‌آموزان، پرورش روحیه تحقیق، تفکر و تعقل، بررسی و حل مسئله، ایجاد زمینه‌ای برای رشد و شکوفایی استعدادها، فردی دانش‌آموزان، پرورش روحیه همکاری در بین دانش‌آموزان، ترویج و توجه به فرهنگ و تمدن کشور ایران و علاقه به فرهنگ خودی و زمینه‌ای برای پرورش قوه ابتکار و خلاقیت در دانش‌آموزان.

تفسیر اهداف برنامه درسی دوره ابتدایی در انگلستان

در برنامه درسی هنر کشور انگلستان از دانش‌آموزان انتظار می‌رود مهارت‌ها، مسائل و فرایندهای مشخص شده در هر دوره تحصیلی را بدانند و عملی کنند. در طول هر دوره دانش‌آموزان خلاقیت و تخیل خود را از طریق فعالیت‌های پیچیده توسعه می‌دهند؛ این پیشرفت تنها در خلاقیت و تخیل خلاصه نمی‌شود. دانش‌آموزان باید مهارت خود را در استفاده از تکنیک‌ها و استفاده از ابزار افزایش

دهد و درباره نقش و اهداف هنر در زمان‌ها و فرهنگ‌های مختلف دانش خویش را در هر مرحله بهبود ببخشد.

برنامه درسی ملی یادگیری در زمینه هنر در دوره ابتدایی در کشور انگلستان شامل رشد معنوی، اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی می‌شود؛ همان‌طور که گفته شد در کشور انگلستان درباره اهداف هنر در دوره ابتدایی، تأکید بر ابعاد علمی و آموزشی فرهنگی و هنری است و با توجه به بررسی‌های انجام شده در اسناد این کشور، موردی از توجه به ابعاد دیگر یافت نشد. آنچه درباره تعیین اهداف در کشور انگلستان حائز اهمیت است، این است که اهداف برنامه درسی این کشور به صورت کاربردی مطرح شده‌اند و در هر سطح و مرحله، بر عمق مطالب و پیچیدگی مهارت‌ها افزوده می‌شود. در زمینه سه حیطه شناختی، نگرشی و روانی-حرکتی، اهداف کشور انگلستان بیشتر به سمت توجه به حیطه روانی-حرکتی و شناختی است و به حیطه عاطفی توجهی مبذول نشده است. همچنین در تعیین اهداف این کشور، نیازهای اجتماعی دانش‌آموزان در نظر گرفته شده است.

۲. توصیف و تفسیر محتوای برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان

پرسش دوم: محتوای برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران چه شباهت‌ها و چه تفاوت‌هایی با محتوای برنامه درسی هنر در انگلستان دارد؟

توصیف محتوای برنامه درسی دوره ابتدایی در ایران

محتوای کشور ایران عبارت‌اند از:

- ارتباط با خلقت: در این ارتباط دانش‌آموزان با مفهوم نقطه خط، سطح، حجم، رنگ، بافت، سایه-روشن، حرکت، تقارن، ریتم و هماهنگی آشنا می‌شوند.
- نقاشی؛ که شامل دو مورد است؛ نقاشی با موضوع آزاد و نقاشی با موضوع معین
- طراحی
- کاردستی؛ که شامل کاردستی‌های دوبعدی (سطح) و کاردستی‌های سه‌بعدی (حجم) است.
- تربیت شنوایی
- قصه‌گویی

- نمایش

- آشنایی با میراث فرهنگی ایران (راهنمای درس هنر برای معلمان پایه‌های چهارم، پنجم و ششم، ۱۳۹۰).

توصیف محتوای برنامه درسی دوره ابتدایی در انگلستان

محتوای کشور انگلستان عبارت است از: حرکات موزون، درام، موسیقی و هنرهای بصری (تارنمای وزارت آموزش و پرورش انگلستان و برنامه درسی ملی در انگلستان، ۲۰۱۳، ص ۲۱۷).

تفسیر محتوای برنامه درسی دوره ابتدایی در ایران

جهت‌گیری‌های کلی در سازماندهی محتوا و آموزش محتوا در این حوزه تا پایان دوره آموزش عمومی مبتنی بر تربیت هنری است (سند برنامه درسی، ۱۳۹۱: ۲۷)

محتوای برنامه درسی هنر ایران در ساختار برنامه درسی آموزش و پرورش در یک مبحث و تحت عنوان درس هنر اجرا می‌شود.

درس هنر دوره ابتدایی با ارتباط با طبیعت شروع می‌شود و سپس به رشته‌های نقاشی، کاردستی، تربیت شنوایی، قصه و نمایش می‌پردازد. دانش‌آموزان در کنار این رشته‌ها با میراث فرهنگی نیز آشنا می‌شوند. ارتباط با طبیعت و مشاهده پدیده‌هایی که هنرمندان در کنار هم قرار گرفته‌اند و جلوه‌های زیبای این مجموعه انسان را به حدی از کمال می‌رساند که در عین مشاهده کثرت و یگانگی حسن و جمال مطلق رهنمون می‌شود (یوسف فرحناک، ۱۳۸۸) در واقع، طبیعت و پدیده‌های طبیعی را، افزون بر ارزش ابزاری در جهت تحقق غایب زندگی، باید با نگرش نمادین، به مثابه آیاتی از حکمت، لطف و اقتدار الهی ملاحظه و در نظام آموزش و پرورش کشور ایران، زیبایی و هنر از نمودهای تعالی‌بخش حیات بشری و یکی از تمایلات فطری انسان است و ارزش زیبایی‌شناختی هم ناظر بر واقعیت‌های عینی است و هم وابسته به ادراک فرد است و هنر در حقیقت، مظهر خلاقیت‌هایی بشر است که شناخت و بهره‌برداری از آن در حرکت تکاملی انسان به سوی آفریننده نبوغ و استعداد هنری تأثیر عمیق دارد (مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران). محتوای این بخش از برنامه درسی هنر با اهداف برگزیده‌شده در بعد اعتقادی مطابقت دارد.

در مبحث جامع‌بودن محتوا در برنامه‌ی درسی هنر، در کشور ایران، در مبحث محتوای برنامه‌ی درسی جامعی که شامل طیف گسترده‌ای از اشکال هنر است، در دوره‌ی ابتدایی گنجانده شده است. تنها در این زمینه به فن‌آوری روز و تکنولوژی (رسانه‌های دیجیتال) توجه نشده است و دیگر این که، در بین تمام محتوایی که تدریس می‌شود، حرکات موزون در ایران تدریس نمی‌شود؛ این انتخاب بر اساس مذهب رسمی کشور ما، یعنی اسلام صورت گرفته است و نشان می‌دهد در انتخاب اهداف به مبانی دینی و مذهبی کشور توجه شده است.

همچنین، محتوای تربیت شنوایی، در برنامه‌ی درسی کشور به اجرا و تولید موسیقی نمی‌پردازد و تنها شامل تربیت شنوایی می‌شود و نه مقوله‌ی موسیقی. فراگیری و اجرای برنامه با استفاده از سازها و آلات موسیقی و یادگیری عناصر موسیقی در محتوای برنامه‌ی درسی هنری کشور ایران جایگاهی ندارد. آنچه در محتوای کشور ایران حائز اهمیت می‌باشد، گنجاندن میراث فرهنگی ایران به عنوان یک مبحث جداگانه است. همچنین در محتوای کشور ایران به عنوان یادگیری‌ها اعم از فعالیت‌های کلاس درس خارج از آن تاکید شده و صرفاً منحصر به فعالیت‌های یادگیری کلاس درس نمی‌باشد.

تفسیر محتوای برنامه‌ی درسی دوره‌ی ابتدایی در انگلستان

در انگلستان، برنامه‌ی درسی هنر در دو محتوای مجزا تدریس می‌شود. به این منظور، محتوای هنر و طراحی، با عنوان یک محتوا و برنامه‌ی درسی موسیقی نیز در یک محتوای جداگانه در برنامه‌ی درسی این کشور گنجانده شده است، که این خود نشان از اهمیت موسیقی در بین سایر اشکال هنر در این کشور دارد. در این کشور در بحث محتوا، فناوری اطلاعات و ارتباطات دانش آموزان در برنامه‌ی درسی هنر هیچ محتوایی وجود ندارد (ارزیابی اجرای برنامه‌ی درسی مدارس ابتدایی، انگلیسی، ریاضیات و هنرهای تجسمی، ۲۰۰۵، ص ۴۴)

همچنین، از همه‌ی اشکال هنر در آموزش و پرورش انگلستان، حرکات موزون شاید حداقل توجه را دریافت می‌کند و به حاشیه رانده‌شده‌ترین است و چالش پیش روی این محتوا گنجاندن آن در کنار برنامه‌ی درسی تربیت بدنی است (فلمنینگ^۱، ۲۰۱۰، ص ۴۰-۴۷).

وسعت مطالعه‌ای محتوا در برنامه درسی هنر انگلستان شامل نقاشی، طراحی، کلاژ، چاپ، استفاده از رسانه‌های دیجیتال، منسوجات، مجسمه‌سازی، صنایع دستی، بازدید از موزه‌ها و سایت‌ها در اینترنت است (برنامه درسی ملی: کتاب راهنما، برای معلمان دوره ابتدایی انگلستان، مرحله کلیدی یک و دو، ۲۰۰۲، ص ۱۲۱)، که یک برنامه جامع از تمامی اشکال هنرها در محتوای برنامه درسی هنر در این کشور گنجانده شده است.

در انگلستان، در تعیین محتوای برنامه درسی هنر در کشور انگلستان به فعالیت‌های خارج از مدرسه توجه شده است و منحصر به فعالیت‌های داخل کلاس درس نمی‌باشد. تجربیات خارج از مدرسه، به عنوان فعالیت‌های یادگیری شناخته شده است و دانش‌آموزان از منافع شرکت در این تجربیات بهره‌مند می‌شوند و انگیزه آن‌ها افزایش می‌یابد (هنر، خلاقیت و آموزش و پرورش فرهنگی: چشم‌انداز بین‌المللی، ۲۰۰۰، ص ۱).

۳. توصیف و تفسیر روش‌های تدریس برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان

پرسش سوم: روش‌های تدریس برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران چه شباهت‌ها و چه تفاوت‌هایی با روش‌های تدریس برنامه درسی هنر در انگلستان دارد؟

توصیف روش‌های تدریس برنامه درسی دوره ابتدایی در ایران

روش‌های یاددهی-یادگیری فعالیت‌های هنری در مدارس ابتدایی ایران عبارت‌اند از: روش توضیحی، روش پرسش و پاسخ، روش نمایشی، روش ایفای نقش، روش واحد کار (پروژه) و روش گردش علمی. به طور کلی تمامی روش‌های تدریسی که اساس آن‌ها فعالیت و مشارکت دانش‌آموزان است، در اجرای برنامه قابل استفاده هستند. معلم به تناسب شرایط کلاس و موضوع فعالیت، بهترین روش‌های یاددهی-یادگیری را برای طراحی آموزشی هر فعالیت و اجرای آن به کار می‌برد (راهنمای درس هنر برای معلمان پایه‌های چهارم، پنجم و ششم ابتدایی).

توصیف روش‌های تدریس برنامه درسی دوره ابتدایی در انگلستان

روش‌های تدریس برنامه درسی هنر در انگلستان عبارت‌اند از: روش گردش علمی، بازدید از موزه‌ها، کار عملی، پروژه، واحد کار. استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات و سایت‌های اینترنتی (برنامه

درسی ملی: کتاب راهنما، برای معلمان دوره ابتدایی انگلستان، مراحل کلیدی یک و دو، ۲۰۰۲، ص ۱۲۱)، روش های تدریس گفت و گو محور^۱ (تأثیر روش های تدریس در ۸۲ مدرسه ابتدایی، ۲۰۱۱، ص ۸) و روش اکتشافی (ارزیابی اجرای برنامه درسی در مدارس ابتدایی، انگلیسی، ریاضیات و هنرهای تجسمی، ۲۰۰۵، ص ۵).

تفسیر روش های تدریس برنامه درسی دوره ابتدایی در ایران

در ایران، در انتخاب روش تدریس هم روش های فعال و هم روش های غیر فعال مورد توجه قرار گرفته اند. معلم برای آشنا کردن دانش آموزان و ابزار و مواد و چگونگی استفاده از آنها از روش های آموزشی مستقیم استفاده می کند و برای اجرای فعالیت های هنری از روش های یادگیری فعال و مشارکتی استفاده می کند. همچنین، معلم با توجه به نوع محتوا و بحث مورد نظر، می تواند روش تدریس مناسب را برگزید. در برنامه درسی هنر این کشور، روش های نوین تدریس (استفاده از رسانه های دیجیتال و اینترنت) در نظر گرفته نشده است و بی توجهی به این امر در هدف ها و محتوای برنامه درسی هنر این کشور نیز محسوس است.

در ایران از همکاری هنرمندان در مدارس استفاده نمی شود و معلم به تنهایی به تدریس محتوا می پردازد و تقریباً باید به تمامی هنرها مسلط باشد.

تفسیر روش های تدریس برنامه درسی دوره ابتدایی در انگلستان

در انگلستان، تمامی روش ها از نوع فعال می باشند و دانش آموز در یادگیری مشارکت دارد. همانگونه که در اهداف این کشور ملاحظه شده است، اهداف از نوع کاربردی هستند. برای اجرای فعالیت های هنری نیز از روش های یادگیری فعال و مشارکتی برای پرورش تخیل و خلاقیت دانش آموزان استفاده می شود. معلمان سعی در تحریک دانش آموزان و ترویج فرصت هایی برای طرح سوال، بحث، انعکاس و ارزیابی در کلاس درس دارند (ارزیابی اجرای برنامه درسی در مدارس ابتدایی، انگلیسی، ریاضیات و هنرهای تجسمی، ۲۰۰۵، ص ۴۰). معلمان از بحث های جاری بین معلم و دانش آموزان در تدریس استفاده می کنند، آنها را با استفاده از آموزش گفت و گو محور به درک عمیق تشویق

می‌کنند (تأثیر روش‌های تدریس در ۸۲ مدرسه ابتدایی، ۲۰۱۱، ص ۸) و در کلاس فرصت‌هایی برای طرح سؤال و تعامل در آنچه می‌بینند، به آن‌ها داده می‌شود؛ این برای این است که آن‌ها به منتقدانی آگاه تبدیل شوند. در تدریس برنامه درسی هنر در کشور انگلستان به تعدادی از روش‌های آموزش و شیوه‌های متفاوت آموزشی که منجر به بحث و گفت‌وگوی دانش‌آموزان، نقدکردن و لذت‌بردن آن‌ها از درس هنر می‌شود، توصیه می‌شود، این شیوه‌ها عبارت‌اند از: یادگیری مبتنی بر فعالیت و مشارکت دانش‌آموز، بحث و ترویج راهبردهای یادگیری خودراهبر؛ و روش کاوشگری که به عنوان مناسب‌ترین روش تدریس در برنامه درسی هنر به دانش‌آموزان انگیزه می‌دهد و دانش‌آموزان را به کشف و آزمایش تشویق می‌کند و با ایجاد انگیزه آن‌ها را به کاوش و آزمایش با طیف گسترده‌ای از مواد، ابزارها و تکنیک‌ها تشویق می‌کند (ارزیابی اجرای برنامه درسی در مدارس ابتدایی، انگلیسی، ریاضیات و هنرهای تجسمی، ۲۰۰۵، ص ۴۰-۴۱).

روش‌های تدریس این کشور، متناسب با اهداف تعیین شده است. در زمینه روش تدریس هنر در کشور انگلستان، اهداف آموزشی متناسب با آن تنظیم و تدوین شده است و بخش مهم آن در مرحله اجرا به معلمان مدارس محول می‌شود. مدارس باید با استفاده از فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات و روش‌های تدریس مناسب در اجرای بهتر برنامه کوشا باشند (اطلاعات جهانی درباره آموزش و پرورش، ۲۰۱۲، ص ۲۷)؛ بنابراین در آموزش هنر معلمان باید از آخرین فناوری اطلاعات و ارتباطات استفاده کنند (کمیسون اروپا، ۲۰۰۶، ص ۸). معلمان مدارس در انگلستان در گزینش روش‌های تدریس آزادی عمل دارند و از روش‌های نوین تدریس در برنامه درسی هنر استفاده می‌کنند.

همچنین، در این کشور موزه‌ها در آموزش و پرورش نقش مهمی دارند و با نهادهای آموزشی این کشور همکاری تنگاتنگی دارند و هنرمندان این کشور در تدریس به عنوان منابع آموزشی با معلمان هنر در مدارس همکاری می‌کنند.

۴. توصیف و تفسیر شیوه‌های ارزشیابی برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان

پرسش چهارم: شیوه‌های ارزشیابی برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران چه شباهت‌ها و چه تفاوت‌هایی با شیوه‌های ارزشیابی برنامه درسی هنر در انگلستان دارد؟

توصیف شیوه‌های ارزشیابی برنامه درسی دوره ابتدایی در ایران

رویکرد ارزشیابی در برنامه درسی هنر، رویکرد سنجش پویاست (راهنمای درسی هنر، ۱۳۹۸، ص ۲۰۶)، و ارزشیابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان به شکل فرایندی و پایانی انجام می‌شود (آیت‌اللهی، پریخ و رادپور، ۱۳۹۱، ص ۱۰).

ارزشیابی کیفی-توصیفی از سال تحصیلی ۱۳۸۱-۱۳۸۲ بر مبنای مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش در دوره ابتدایی آغاز شده است که در حال حاضر این رویکرد نوین ارزشیابی در پایه‌های اول، دوم، سوم، چهارم و پنجم به صورت صددرصد اجرایی شده است (یحیوی، ۱۳۹۳، ص ۱۶).

توصیف شیوه‌های ارزشیابی برنامه درسی دوره ابتدایی در انگلستان

در انگلستان، هدف و سیاست کلی از ارزیابی برنامه درسی هنر، نظارت بر پیشرفت دانش‌آموزان است. در این کشور، طیف وسیعی از ابزارهای ارزیابی در برنامه درسی مشخص شده است که در ارزیابی تکوینی و تراکمی دانش‌آموزان استفاده می‌شود (ارزیابی اجرای برنامه درسی در مدارس ابتدایی، انگلیسی، ریاضیات و هنرهای تجسمی، ۲۰۰۵، ص ۴۵).

تفسیر شیوه‌های ارزشیابی برنامه درسی دوره ابتدایی در ایران

در مدارس ایران در ارزشیابی از درس هنر، از رویکرد سنجش پویا به جای رویکردهای سنتی که بیشتر بر پیامدها و نتایج تأکید شده است، استفاده می‌شود. این رویکرد فرایندهای روان‌شناختی تأکید دارد؛ به عبارت دیگر هدف ارزشیابی بیشتر سنجش توانایی یادگیری است تا میزان مطالب یادگرفته شده. همچنین، در کشور ایران پوشه کار، نمایشگاه کاردستی، چک لیست و ارزیابی عملکرد، به عنوان ابزار ارزشیابی برنامه درسی هنر استفاده می‌شوند.

تفسیر شیوه‌های ارزشیابی برنامه درسی دوره ابتدایی در انگلستان

ارزیابی به عنوان بخش جدایی‌ناپذیر از فرایند تدریس و یادگیری برنامه درسی آموزش هنر در انگلستان است. طیفی از ابزارهای ارزیابی برای نظارت بر پیشرفت دانش‌آموزان استفاده می‌شود،

مانند جمع‌آوری گزارش کارهای دانش‌آموز، نمونه کارها، چک لیست‌ها^۱ (ارزیابی اجرای برنامه درسی در مدارس ابتدایی، انگلیسی، ریاضیات و هنرهای تجسمی، ۲۰۰۵، ص ۴۲) و کارنامه‌ها^۲ (مجموعه تکالیف انجام‌شده توسط فراگیر). همچنین، از ابزارهای کاغذ و مداد، که منجر به پرورش بیان خلاق می‌شود، در این زمینه استفاده می‌شود. در برخی کشورها، تصور می‌شود که این ابزار دارای ارزش معهود در برنامه درسی هنر است (هنر، خلاقیت و آموزش و پرورش فرهنگی: چشم‌انداز بین‌المللی، ۲۰۰۰، ص ۷). در این کشور، طیف وسیعی از ابزارهای ارزیابی در برنامه درسی مشخص شده است. در ارزیابی تأکید بر دستاوردهای دانش‌آموزان، توسعه و درک از مهارت‌ها و مفاهیم درسی هنر است و نتایج ارزیابی به صورت کمی است. درباره ارزیابی برنامه درسی هنر در این کشور، معلمان نیاز به مشاوره خاص و راهنمایی در مورد نحوه ارزیابی پیشرفت دانش‌آموزان و سنجش میزان موفقیت آن‌ها در این حوزه از برنامه درسی دارند. معلمان با استفاده از راهنمایی‌ها و شیوه ارزیابی مناسب در هنرها را انتخاب می‌کنند و با استفاده از کارنامه‌ها به ارزیابی تکوینی و تراکمی دانش‌آموزان می‌پردازند (ارزیابی اجرای برنامه درسی در مدارس ابتدایی، انگلیسی، ریاضیات و هنرهای تجسمی، ۲۰۰۵، ص ۴۳-۴۴).

جدول ۱. مقایسه تفاوت‌ها و شباهت‌های اهداف برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان

کشور	شرح اهداف
ایران	در ایران هدف کلی برنامه درسی هنر، تربیت هنری می‌باشد و با توجه به این هدف، اهداف جزئی‌تری برای برنامه درسی هنر تعیین شده است، که عبارت‌اند از: توانایی ارتباط با خلقت، پرورش روحیه زیبایی‌شناختی، توانایی تولید محصول هنری، آشنایی با میراث فرهنگی، توانایی نقد هنری. همچنین، اهداف در سه حیطه دانش، نگرش و مهارت مطرح است. در حوزه دانش، آشنایی با رشته‌های هنری و آشنایی مقدماتی با ابزار و مواد هر یک از رشته‌های هنری و همچنین، آشنایی با میراث فرهنگی و هنری ایران از مهم‌ترین اهداف بیان شده است. در حوزه مهارت‌های توسعه مهارت‌های ضروری حسی، حرکتی، گفتاری و اجتماعی و توسعه قابلیت‌های تفکر و توانایی ابراز افکار و احساسات به زبان هنری شده است. در حوزه نگرش، توجه به زیبایی‌ها و پرورش حس زیبایی‌شناسی و خالق زیبایی‌ها، تمایل به ابراز افکار و احساسات با بیان هنری، توجه به توانایی‌های خود و کسب اعتماد به نفس، علاقه به کاوشگری و کسب تجربه در رشته‌های مختلف هنری، توجه به حفظ آثار هنری و میراث فرهنگی و تمایل به برقراری ارتباط و مشارکت در فعالیت‌های گروهی بیان شده است.

1. Checklist
2. Portfolios

کشور	شرح اهداف
انگلستان	<p>اهداف کشور انگلستان، در سه مرحله کلیدی بیان شده است که این اهداف در این سه مرحله یکی هستند و با رفتن به مراحل بالاتر بر سطح آن‌ها افزوده می‌شود، این اهداف عبارت‌اند از: تولید کار خلاقانه، جستجوی ایده‌های خود و ثبت تجارب خود، مهارت در طراحی، نقاشی، مجسمه‌سازی و هنرهای دیگر مانند صنایع دستی و تکنیک‌های طراحی، ارزیابی و تجزیه و تحلیل آثار خلاق با استفاده از زبان هنر، دانش درباره هنرمندان بزرگ، سازندگان و طراحان صنایع دستی و درک توسعه تاریخی و فرهنگی از اشکال هنر خود.</p> <p>در موسیقی اهداف این کشور، شامل بررسی و ارزیابی ثبت و سنت موسیقی در سراسر دوره‌های تاریخی، گوش دادن، یادگیری خواندن، ساختن آهنگ خود به صورت تک‌خوانی و یا با همراهی دیگران، یادگیری یک آلت موسیقی و استفاده از فن‌آوری مناسب، شناخت عناصر موسیقی و سازماندهی آن‌ها، درک و کشف موسیقی و افزایش حافظه شنیداری است.</p>

شباهت‌ها در اهداف برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان

- هر دو کشور ایران و انگلستان، در تعیین اهداف برنامه درسی خود به توسعه تفکر خلاق و انتقادی اشاره کرده‌اند.
- هر دو کشور به توسعه مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان اشاره دارند و کشور انگلستان در اهداف برنامه اجرای موسیقی، مهارت کار و ارتباط با دیگران را مطرح کرده است.
- هر دو کشور به رشد مهارت‌های حسی و حرکتی در کار با اشکال هنری اشاره کرده‌اند.
- هر دو کشور تولید، اجرا و کسب تجربه در اشکال هنری و ایده مورد تأکید قرار گرفته است؛ خصوصاً در کشور انگلستان که اهداف این کشور جنبه کاربردی تری دارد.
- شناخت و آموزش فرهنگ، هنر، آداب و رسوم و سنت‌های جامعه در هر دو کشور به عنوان هدفی کلیدی مورد توجه قرار گرفته است.
- در هر دو کشور به کسب اعتماد به نفس و ابراز خویش از طریق هنر اشاره شده است.

تفاوت‌ها در اهداف برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان

- در کشور ایران توجه و تقویت ایمان، معرفت دینی، کسب فضایل اخلاقی و کمالات انسانی در دانش‌آموزان یکی از اهداف کلیدی است و اولویت با تربیت اعتقادی و اخلاقی است؛ در حالی که در انگلستان به این موضوع توجه نشده است.

- در کشور انگلستان در حیطه اهداف موسیقی، استفاده از فن آوری مناسب در این زمینه مطرح شده است؛ در حالی که در کشور ایران اشاره‌ای به استفاده از فناوری‌ها و تکنولوژی‌های به روز در هنر نشده است.
- برخلاف انگلستان، در کشور ایران اهداف بر اساس سطوح دانش، نگرش و مهارت تعیین شده‌اند، البته این اهداف بیشتر ایده‌آلی مطرح شده‌اند و کمتر عملیاتی‌اند و تقریباً در سطوح پایین حیطه دانش، نگرش و مهارت تنظیم شده‌اند.
- در بحث اهداف محتوای موسیقی در برنامه درسی هنر در کشور ایران مبحثی مطرح نشده است، ولی در کشور انگلستان اهداف این بخش به صورت جداگانه آورده شده است و نقد و ارزیابی موسیقی خود و دیگران و اجرای موسیقی نیز از مهم‌ترین اهداف در این زمینه است.

جدول ۲. مقایسه تفاوت‌ها و شباهت‌های محتوای برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان

کشور	ایران	انگلستان	محتوا
	*		ارتباط با خلق
			هنرهای رسانه‌ای
	*	*	نمایش
	*	*	طراحی و نقاشی
	*	*	موسیقی
		*	حرکات موزون
	*		آشنایی با میراث فرهنگی
	*		قصه‌گویی
		*	هنرهای بصری

شباهت‌ها در محتوای برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان

- هر دو کشور ایران و انگلستان در برنامه درسی هنر خود، محتوای شخصی را دنبال می‌کنند.
- در هر دو کشور معمولاً محتوا بر اساس اهداف آموزشی از قبل تعیین شده انتخاب، سازماندهی و تدوین شده است.

- در هر دو کشور نمایش، طراحی و نقاشی مورد اشاره قرار گرفته است.
- در هر دو کشور برنامه درسی موسیقی مورد توجه قرار گرفته است؛ به خصوص در کشور انگلستان که این محتوا اهمیت دو برابر دارد.

تفاوت‌ها در محتوای برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان

- در ایران، به ارتباط با خلقت در عنصر محتوای برنامه درسی این کشور اشاره شده است و توجه به طبیعت و دقت در مشاهده آن و دیدن آنچه در اطراف دانش‌آموزان است، تاثیر آن بر یادگیری و تجربه‌های آن‌ها مورد توجه قرار گرفته است.
- در ایران آشنایی با میراث فرهنگی ملی و محلی مورد اشاره قرار گرفته است و در محتوای این کشور در یک مبحث جداگانه آورده شده است.
- در ایران محتوای حرکات موزون در برنامه درسی گنجانده نشده و به این موضوع پرداخته نشده است.
- در ایران هنرهای بصری مورد توجه شامل صنایع دستی، طراحی و نقاشی است و در مباحث جداگانه آورده شده است، اما در کشور انگلستان هنرهای بصری شامل طیف گسترده‌ای از اشکال هنری، مانند چاپ، کلاژ، استفاده از رسانه‌های دیجیتال، منسوجات، مجسمه‌سازی، صنایع دستی، بازدید از موزه‌ها و سایت‌های اینترنتی و ... است و به صورت کلی با عنوان هنرهای بصری آورده شده است.
- قصه‌گویی جزء محتوای درام و نمایش است، اما در کشور ایران به صورت یک مبحث جداگانه مطرح شده است.

جدول ۳. مقایسه تفاوت‌ها و شباهت‌های روش‌های تدریس برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان

کشور	شرح روش‌های تدریس
ایران	معلمان هنر در تدریس خود از روش‌های توضیحی، پرسش و پاسخ، نمایشی، ایفای نقش، واحد کار (پروژه)، روش گردش علمی بهره می‌گیرند. به طور کلی تمام روش‌های تدریسی که اساس آن‌ها فعالیت و مشارکت دانش‌آموز است، در اجرای برنامه قابل استفاده هستند. معلم به تناسب شرایط کلاس و موضوع فعالیت، بهترین روش‌های یاددهی-یادگیری را برای طراحی آموزشی هر فعالیت و اجرای آن به کار می‌برد.

کشور	شرح روش‌های تدریس
انگلستان	در انگلستان، معلمان از روش گردش علمی، بازدید از موزه‌ها، کار عملی، پروژه، واحد کار، استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات و سایت‌های اینترنتی، روش‌های گفت‌وگومحور (مباحثه‌ای)، و اکتشافی در برنامه‌درسی هنر استفاده می‌کند.

شباهت‌ها در روش‌های تدریس برنامه‌درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان

- در هر دو کشور ایران و انگلستان استفاده از روش‌های تدریس فعال مورد توجه قرار گرفته است.
- در هر دو کشور، یادگیری منحصر به محیط کلاس درس نیست و معلمان از روش‌های دیگر تدریس که خارج از محیط مدرسه نیز قابل استفاده است، بهره می‌گیرند.

تفاوت‌ها در روش‌های تدریس برنامه‌درسی هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان

- در ایران از روش‌های حل مسئله و روش اکتشافی در امر تدریس استفاده نمی‌شود.
- در انگلستان از روش‌های نوین تدریس بر اساس فناوری اطلاعات و ارتباطات در برنامه‌درسی هنر استفاده می‌شود که این امر در کشورهای دیگر مورد غفلت قرار گرفته است.
- در انگلستان، معلم از ارائه مستقیم (سخنرانی، توضیحی) مباحث درسی هنر به دانش‌آموزان استفاده نمی‌کند و مطالب از طریق بحث و گفت‌وگو به دانش‌آموزان انتقال می‌یابد.
- در ایران از روش‌های سنتی در امر تدریس و برنامه‌درسی هنر استفاده می‌شود، اما در عین حال روش‌های فعال نیز مورد توجه قرار گرفته و معلم بسته به نوع مبحث و محتوای آموزشی، روش مناسب را انتخاب می‌کند و در این زمینه آزادی تام دارد.
- استفاده از هنرمندان در تدریس جزو روش‌های تدریس برنامه‌درسی هنر نیست، اما به عنوان یک راه حل کاربردی می‌تواند مورد استفاده قرار بگیرد که مدارس ایران برخلاف انگلستان، از حضور و استفاده از تخصص هنرمندان در مدارس بی‌بهره هستند.

جدول ۴. مقایسه تفاوت‌ها و شباهت‌های شیوه‌های ارزشیابی برنامه‌های هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان

کشور	شرح شیوه‌های ارزشیابی
ایران	رویکرد ارزشیابی در برنامه‌های هنر، رویکردی سنجش پویا است و ارزشیابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان به دو شکل فرایندی و پایانی (تراکمی) انجام می‌شود و ارزشیابی از نوع کیفی و توصیفی است. معلمان از شیوه سنجش عملکرد در ارزشیابی برنامه‌های هنر بهره می‌گیرند.
انگلستان	در انگلستان، هدف و سیاست کلی از ارزیابی برنامه‌های هنر، نظارت بر پیشرفت دانش‌آموزان است و از ارزیابی تکوینی و تراکمی دانش‌آموزان استفاده می‌شود. در این کشور ارزیابی به صورت کمی است.

شباهت‌ها در شیوه‌های ارزشیابی برنامه‌های هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان

- در هر دو کشور ایران و انگلستان، ارزیابی تراکمی و تکوینی انجام می‌پذیرد.

تفاوت‌ها در شیوه‌های ارزشیابی برنامه‌های هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان

- در ایران هدف از ارزشیابی، توانایی یادگیری مطرح شده است، تا میزان مطالب یاد گرفته شده.

- در ایران در امر ارزشیابی از برنامه‌های هنر دوره ابتدایی، نمره‌گذاری به صورت کیفی و توصیفی است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر، بررسی تطبیقی برنامه‌های هنر دوره ابتدایی در ایران و انگلستان بود. بررسی تطبیقی برنامه‌های هنر که در آن دو یا چند کشور در کنار هم قرار می‌گیرند و وجوه اختلاف و تشابه آن‌ها تجزیه و تحلیل می‌شود، می‌تواند به برنامه‌های هنر کشور مورد نظر کمک کند؛ توسعه و بازسازی هر برنامه با بهره‌گیری از تجارب سایر کشورها، امکان‌پذیرتر و اقتصادی‌تر است.

در این پژوهش از مقایسه شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود در چهار عنصر اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزشیابی برنامه‌های هنر در ایران و انگلستان نتایج زیر به دست آمد:

- هر دو کشور دارای زمینه فرهنگی یا ملی برای تدوین برنامه‌های هنر خود می‌باشند. در هر دو کشور، فرهنگ بومی و محلی آن کشور در اهداف و محتوای برنامه‌های هنر مورد توجه قرار

گرفته است. همچنین در هر دو کشور به برنامه درسی هنر به عنوان برنامه‌ای که به توسعه شخصی، اجتماعی و فرهنگی کمک می‌کند، نه صرفاً به توسعه هنری، نگریسته می‌شود.

- شواهدی که از بررسی محتوای برنامه‌های درسی هنر هر دو کشور به دست آمده است، نشان می‌دهد که در برنامه درسی کشور انگلستان به هنرهای تجسمی و موسیقی توجه ویژه شده است، اما در ایران تنها به هنرهای تجسمی و به خصوص نقاشی توجه شده است و محتوای موسیقی چندان مورد توجه نبوده است. همچنین در بحث استفاده از فناوری ارتباطات و اطلاعات، کشور ایران در اهداف، محتوا و روش‌های تدریس خود از آن استفاده نمی‌کند، ولی انگلستان به این مقوله توجه ویژه‌ای دارد.

- در عنصر روش‌های تدریس در هر دو کشور از شیوه‌های فعال در تدریس به خصوص روش اکتشافی در انگلستان استفاده می‌شود، اما در کشور ایران از شیوه‌های غیر فعال نیز استفاده می‌شود و از آنجایی که برنامه درسی هنر از دروسی است که فعالیت دانش‌آموز را می‌طلبد، باید این روش‌های غیر فعال کنار گذاشته شود. در همین زمینه در انگلستان از هنرمندان به عنوان یاری‌دهنده در امر تدریس در برنامه درسی هنر نیز استفاده می‌شود؛ در صورتی که این امر در نظام آموزش و پرورش ایران وجود ندارد و استفاده از متخصصان رشته‌های هنری در امر تدریس مورد غفلت قرار گرفته است.

- نکته شایان توجه در زمینه ارزشیابی برنامه درسی هنر این است که انتخاب معیار و استاندارد برای این امر پیش‌روی هر دو کشور ایران و انگلستان است، تا بتوانند ارزشیابی قابل اعتماد و منصفی از ارزیابی یادگیری هنر دانش‌آموزان انجام بدهند. مهم‌ترین امر در زمینه ارزیابی برنامه درسی هنر گنجاندن معیارها و استانداردهای یکسان است که معلمان در ارزیابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان کمک می‌کند. همچنین برای توسعه روحیه انتقادی، باید دانش‌آموزان در امر ارزیابی از کار خود و دیگر دانش‌آموزان شرکت داده شوند، که این امر در برنامه درسی هنر ایران نادیده گرفته شده است.

- آنچه درباره برنامه درسی هنر در کشور ایران می‌توان در یک جمله گفت این است که برنامه درسی اجرا شده در مقایسه با برنامه درسی قصدشده فاصله زیادی دارد که تامل و توجه مسئولان و دست‌اندرکاران امر آموزش را می‌طلبد.

- با توجه به نتایج بررسی‌های انجام‌شده در برنامه‌درسی هنر در دو کشور ایران و انگلستان، پیشنهادها و راهکارهای زیر ارائه می‌شود:
- استفاده از هنرمندان حرفه‌ای آموزش‌دیده در آموزش هنر؛ به این دلیل که اطمینان حاصل شود که دانش‌آموزان هنر را با بهترین کیفیت ممکن کسب می‌کنند.
  - استفاده از معلمان متخصص در آموزش هنر.
  - استفاده از هنرهای رسانه‌ای و توجه ویژه به پیشرفت‌های فن‌آوری و تکنولوژی و گنجانیدن این محتوا در برنامه‌درسی هنر.
  - مشارکت نهادها و سازمان‌های فرهنگی و هنری در امر برنامه‌درسی هنر در مدارس از جمله موزه‌ها، فرهنگ‌سراها، پژوهشکده‌ها، صدا و سیما و ...
  - آموزش سازهای سنتی و اصیل ایرانی و گنجانیدن محتوای موسیقی در برنامه‌درسی هنر دوره ابتدایی.

منابع

- آیت‌اللهی، مینو، پریرخ، زهره، و رادپور، فاطمه (۱۳۹۱). *ضمیمه راهنمای درس هنر پایه دوم*. تهران: دفتر تالیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری.
- امینی، محمد (۱۳۹۷). *تربیت هنری در قلمرو آموزش و پرورش*. چاپ دوم. تهران: انتشارات آبیژ.
- حاجی تبار فیروزجائی، محسن، ملکی، حسن، و احمدی، غلامعلی (۱۳۹۵). *طراحی و اعتبارسنجی الگوی مفهومی کاهش فاصله برنامه درسی قصد شده، اجرا شده و کسب شده در نظام آموزش عمومی ایران. نظریه و عمل در برنامه درسی*، ۴ (۷)، ۳۰-۵.
- خسروی مشیزی، معصومه، سلطانی، اصغر، و علینژاد، مهرانگیز (۱۳۹۸). *بررسی تطبیقی برنامه درسی هنر دوره ابتدایی ایران و کانادا. آموزش و پرورش تطبیقی*، ۲ (۳)، ۲۹۸-۳۲۳.
- راهنمای برنامه درسی هنر دوره ابتدایی (۱۳۹۰). وزارت آموزش و پرورش. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی دوره عمومی و نظری.
- راهنمای درس هنر برای معلمان پایه چهارم، پنجم و ششم ابتدایی (۱۳۹۰). وزارت آموزش و پرورش. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی دوره عمومی و نظری.
- سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۱). وزارت آموزش و پرورش. شورای عالی آموزش و پرورش.
- فلاح تفتی، سمیه، جعفری هرنندی، رضا، و طباطبایی، مینا سادات (۱۳۹۸). *بررسی تطبیقی اهداف برنامه درسی هنر دوره ابتدایی در برزیل، یونان، ایران و کره جنوبی. آموزش و پرورش تطبیقی*، ۳ (۱)، ۵۸۰-۵۹۶.
- کارگذار، معصومه، کبک، حانیه، و الداغی، آنیثا (۱۳۹۷). *بررسی تطبیقی برنامه درسی هنر در دوره ابتدایی ایران و ژاپن. فصل‌نامه نوآوری‌های آموزشی*، ۱۸ (۶۹)، ۱۱۳-۱۳۸.
- کریمی، اکبر (۱۳۸۷). *نقش هنر در فعالیت‌های امور تربیتی. نشریه نگاه وزارت آموزش و پرورش*، ۲۰ (۳۷۳)، ۷.
- مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰).

- وزارت آموزش و پرورش. شورای انقلاب فرهنگی و شورای عالی آموزش و پرورش. محمدی، زینب، جوادزاده برزکی، فائزه، و احمدآبادی آرانی، نجمه (۱۳۹۹). بررسی تطبیقی برنامه درسی هنر در کشور ایران، فنلاند و ژاپن. ششمین کنفرانس بین المللی روان شناسی، مشاوره و علوم تربیتی، آبان ماه ۱۳۹۵، تهران.
- محمدیان دستنای، محمود (۱۳۹۰). بررسی میزان انطباق برنامه اجرا شده جدید هنر با برنامه قصد شده از دیدگاه معلمان پایه سوم ابتدایی در استان چهارمحال و بختیاری در سال تحصیلی ۸۹-۸۸. پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، دانشکده علوم انسانی و تربیت بدنی.
- یحیوی، محمود (۱۳۹۳). کیفیت بخشی به آموزش و مهارت ها در دوره ابتدایی. رشد آموزش ابتدایی. ۱۸(۱)، ۱۷-۱۴.
- یوسف فرحناک، ماندانا (۱۳۸۸). بررسی تأثیر رویکرد تربیت هنری بر عملکرد دانش آموزان در درس هنر پایه چهارم و بررسی دیدگاه معلمان در خصوص آموزش با این رویکرد در سال تحصیلی ۸۸-۸۷ در شهر مرودشت. پایان نامه کارشناسی ارشد برنامه درسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.

- An Evaluation of Curriculum Implementation in Primary Schools English, Mathematics and Visual Arts. (2005). Department of Education and Science.
- Chapman, L. H. (1971). *Trends and problems the encyclopedia education the mac millan company*. The free Press.
- Council of Ministers of Education, Canada (cmec). Effective Teaching Methods in 82 Primary Schools (2011). Department for Education. <http://eppe.ioe.ac.uk>.
- European Commission. (2009). Discussion Document and Proceedings of the Consultative Conference on Education.
- Fleming, M. (2010). *Arts in education and creativity: a literature review* (2nd Ed.). Creativity, Culture and Education Series. England: Originally published by Arts Council England. <http://www.creativitycultureeducation.org/research-impact/literature-reviews/>
- Gee, C. B. (2004). *Sprit, mind and body: Arts education the redeemer*. Edited By By Elliot W. Eisner and Michael D. Day; Handbook of Research and Policy in Art Education, National Art Education Association (NAEA) and Lawrence Erlbaum Associates, Publishers (LEA), Mahwah New Jersey and London
- Grierson, E. (2011). Art and creativity in the global economies of education. *Educational Philosophy and Theory*, 43(4), 336-350.
- Hausman, J. J. (1971). *Training of teachers, The encyclopedid of education, the Macmillan company*. The free press.

- International Arts Education Standards (2011). *A survey of the arts education standards and practices of fifteen countries and regions*. New York: The College Board.
- Newton, D. P., & Donkin, H. (2011). Some notions of artistic creativity amongst history of art students acquired through incidental learning. *International Journal of Education through Art*, 7(3), 283-298.
- Reimer, B. (1972). Putting aesthetic education to work. *Music Educators Journal*, 59(1), 28-33.
- The Arts, Creativity and Cultural Education: An International Perspective This. (2000). Qualifications and Curriculum Authority, London. <http://www.qca.org.uk/>.
- The National Curriculum in England, Framework document: for teaching 1 September 2014 to 31 August 2015. (2013). Department for Education. <http://www.gov.uk/dfenationalcurriculum>
- The National Curriculum in England Key Stages 1 And 2. (2013). <https://www.gov.uk>.
- World data on education données mondiales de l'éducation, éducation datos mundiales de l'éducation. (2012). UNESCO – IBE. <http://www.ibe.unesco.org/>.